

Amor mortal a la Macedònia clàssica

06/2013 - Art i Història. Un estudi realitzat al Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la UAB ha tractat la mort de Filip II de Macedònia a mans del seu guardaespalles Pausanies des d'un punt de vista diferent, la sexualitat. La mort de Filip II, pare d'Alexandre el Gran, ha estat àmpliament tractada per investigadors de totes les èpoques, però no havia estat considerada com a part d'una sèrie d'aspectes culturals derivats de les relacions socials, polítiques i sexuals que permeten aproximar-se als fets d'una forma nova, a més d'aprofundir en el coneixement de la història grega clàssica.

Filip II de Macedònia.

Els magnicidis resulten sovint un tipus d'esdeveniment històric en el que s'aglutinen diversos factors de la mentalitat i la política d'una època. Exemples diversos en la història recent, des de l'arxiuduc Francesc Ferran fins a Kennedy, resulten prou il·lustratius. Si ens remuntem força més, al temps del món antic, podríem trobar efectivament d'altres casos semblants. El assassinat de Filip II de Macedònia n'és, igualment, un episodi de gran interès que ha portat de cap als investigadors des de fa centúries.

Resulta curiós el tracte que tant la història acadèmica com la memòria popular, ja des de l'Antiguitat, han reservat per la figura de Filip II, es recordat sobretot per ser el pare d'Alexandre el Gran. Però, sense Filip, probablement la grandesa d'Alexandre no seria pas tal. Militar genial, polític singular i astut diplomàtic, va saber convertir un territori marginal en la època clàssica de la Grècia antiga en el centre de poder emergent més destacat del primer mil·lenni al Mediterrani fins la pujada de Roma. Bo i això, Macedònia no va ser mai país en el que els reis arribessin a vells amb facilitat: quan vorejava la cinquantena, va morir assassinat.

El crim, que ha estat motiu de rumors des que la sang del propi Filip abandonava el seu cadàver, va ser perpetrat per un guardaespalles seu, de plena confiança, anomenat Pausanies, durant la celebració de la boda de la filla de Filip, Cleòpatra, germana d'Alexandre. Molts van voler veure, com queda pales en les fonts antigues, la ma de les conspiracions, implicant en el assassinat a la seva vídua, la reina Olímpia, i fins i tot al propi Alexandre, atesos a la mala relació que sembla van tenir en els darrers mesos anteriors a la tragèdia. Molt s'ha escrit, doncs, en els més de dos mil tres-cents anys que ens separen d'aquell dia fatídic. Però, potser cal veure les coses dins del seu context per tractar d'entendre amb claredat la dimensió dels fets.

De vegades, doncs, la millor explicació no és pas la més complexa. Per tal de revisar les dades, ens hem aproximat a la qüestió des d'un punt de vista diferent, com és la sexualitat dels personatges. Sabem que Filip i Pausanies van tenir en algun moment un cert affaire amorós. Res d'estrany, de fet, en el marc cultural de les relacions entre homes a l'antiga Grècia. Sabem també que, un cop Pausanies va perdre el lloc central del cor de Filip, un aristòcrata proper al poder anomenat Àtal va convidar Pausanies a un banquet, i un cop allà, el va emborratxar i després va donar el seu cos ebri als seus servents per que abusessin d'ell. Amb aquesta greu agressió, Pausanies va acudir a Filip per buscar la venjança personal i la justícia del rei. Però, Filip no li va poder fer pas cap justícia. Feia temps que buscava obtenir el suport d'Àtal, i sobre tot, de la aristocràcia territorial tradicional que Àtal liderava, per tal de poder iniciar la seva campanya militar contra Persia.

Per aquesta manca de reacció de Filip, Pausanies va decidir obtenir la seva venjança per si mateix, i aprofitant la celebració, va matar Filip davant de tota la cort macedònia. Fins aquí, la reconstrucció compleix perfectament amb quant ens expliquen les nostres fonts d'informació. Però, aquesta explicació genera, a la vegada, dues noves qüestions: en primer lloc, per què Àtal va decidir agredir sexualment a Pausanies?; i en segon terme, per què Pausanies va buscar la seva venjança en Filip quan el agressor havia estat Àtal?

La primera qüestió s'ha de valorar en relació amb la situació política de la Macedònia del moment. Filip necessita el suport aristocràtic. Àtal és clarament un líder per aquesta aristocràcia, com demostra el casament de Filip amb la neboda de Àtal, Cleòpatra, un enllaç matrimonial que alhora podia arribar a posar en perill la supremacia d'Alexandre com hereu al tron. D'aquesta forma, el vist-i-plau d'Àtal apareix com imprescindible en els plans polítics de Filip. Però, aquesta posició de poder d'Àtal sobre el rei queda palesa en diversos desafiaments, entre ells la violació de Pausanies.

En tant que guardaespalles, i hoste de Filip, qualsevol injúria que rebés Pausanies era *de facto* una agressió contra el seu tutor i senyor, Filip. Per això, Àtal no pretén en cap moment agredir a Pausanies, sinó que el seu insult va adreçat contra Filip, simplement per que es troba en posició de poder-ho fer. Això li permet demostrar el domini que té sobre el rei.

De la mateixa manera, Pausanies no demana responsabilitats al seu agressor, Àtal, sinó al seu tutor i senyor, Filip, al entendre que el agredit real és el rei, i per tant, que és a ell, no com a rei sinó com responsable de la seva seguretat, a qui li pertoca reclamar al agressor el seu delictes. Per aquesta raó, ja que Filip, pels seus interessos polítics, no pot molestar de cap manera a Àtal, l'afronta queda sense justícia, i Pausanies decideix atacar al responsable del seu deshonor, que no era ja Àtal, sinó Filip al permetre-ho i no prendre cap represàlia.

Al final, la mort de Filip II de Macedònia, de qui l'historiador Teopompos va escriure que mai Europa havia vist un home com ell, reflecteix no només uns esdeveniments, sinó també tota una sèrie de consideracions culturals derivades de les relacions socials (i sexuals), l'anàlisi de les quals ens permet prendre un nou punt de vista sobre els fets, i alhora, aprofundir en el coneixement de la cultura i la història grega clàssica.

Borja Antela-Bernárdez.

Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

Antela-Bernárdez, Ignacio Borja. "Philip and pausanias: A deadly love in macedonian politics" *The Classical Quarterly* 62 (02):859-861 (2012).